

Bəxşeyiş ƏSGƏROV

BDU Hüquq fakültəsi Kriminalistika və məhkəmə ekspertizası kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
b.askerov63@mail.ru
 (+994502142697)

İfadə CƏFƏROVA

BDU Kriminalistika və məhkəmə ekspertizası kafedrasının magistrantı
ceferova.ifade.999@gmail.com
 (+994508859619)

FRANSA RESPUBLİKASINDA ƏMƏLIYYAT-AXTARIŞ FƏALİYYƏTİNİN QANUNVERİCİLİK ƏSASLARINA DAİR

Açar sözlər: əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, qanunvericilik aktları, səlahiyyətli orqanlar, qanunvericilik təşəbbüsü, hüquq sistemi.

Key words: operational-search activities, legislative acts, authorities, legislative initiative, legal system.

Ключевые слова: оперативно-розыскные мероприятия, законодательные акты, органы власти, законодательная инициатива, правовая система.

Bu gün ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən dövlətimizin möhkəmləndirilməsi, inkişaf etdirilməsi məqsədilə həyatımızın bütün sahələrində proqram səciyyəli islahatlar uğurla davam etdirilir. Bu islahatlar sistemində demokratiyanın, insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, hüquq-mühafizə fəaliyyətinin müasir tələblərə cavab verən qanunvericilik əsaslarının yaradılmasına və inkişaf etdirilməsinə xüsusi yer ayrılır. Bu baxımdan xarici ölkələrin müvafiq qanunvericilik bazasının öyrənilməsi əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqaləmizdə Fransa Respublikasının əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin (ƏAF) qanunvericilik əsasları təhlil ediləcəkdir.

Müasir dövrdə Fransa Respublikasının ƏAF sahəsindəki qanunvericiliyi Almaniya Federativ Respublikasına münasibətdə nisbətən az inkişaf

edib. Fransanın xüsusi xidmət və hüquqtətbiqedicisi orqanlarının ƏAF sahəsindəki fəaliyyəti qanunlarla, hökumət dekretləri ilə, prezident və baş nazirin sərəncamları ilə, habelə idarədaxili göstəriş və təlimatlarla tənzimlənir. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, ötən əsrin 90-cı illərində fransız xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyəti praktiki olaraq qanunvericilik səviyyəsində tənzimlənmirdi. Bu isə periodik olaraq siyasi münaqişələrə səbəb olurdu [1]. Fransada təhqiqat əməliyyat-axtarış, eləcə də cinayət-prosessual fəaliyyətlərin elementləri kimi çıxış edir, yəni əməliyyat-axtarış tədbirlərinin və prosesual hərəkətlərin fərqləndirilməsinin dəqiq sərhədi Fransa CPM-də təsbit edilməmişdir [2, s.27]. Göstəriş və təlimatlar dekretə əlavə rolunu oynamaqla vətəndaşların konstitusion hüquqlarına toxunmayan hissədə ƏAF-ın hüquqi tənzimlənməsində daha geniş yayılmışdır.

Fransanın ƏAF sahəsində mövcud qanunvericilik aktlarının əsasını “Telekommunikasiya xətlərində yazışma sirri haqqında” 91-646 №-li qanun təşkil edir (1996-cı il dəyişiklikləri də daxil olmaqla). Həmin qanunun qəbul edilməsinə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması qaydasını müəyyən edən qanunvericilik aktlarının yoxluğu ilə bağlı Fransaya ünvanladığı tənqidi qərarı səbəb olmuşdur. Lakin bu qanunun

qəbuluna Avropa Məhkəməsinin bu tənqidi qərarından hələ çox öncə ehtiyac yaranmışdı.

Hələ 1981-ci ildə Fransa Baş nazirinin göstərişinə əsasən Kassasiya Məhkəməsinin keçmiş sədri Robert Şmelkin rəhbərliyi ilə telefon danışıqlarına qulaq asılması praktikasının öyrənilməsi və onun tənzimlənməsi üçün müvafiq təkliflər hazırlanması məqsədilə komissiya yaradılır. Komissiya xüsusi qanunun işlənilib hazırlanması qərarına gəlir. Bu qanun yalnız qanunvericiliklə nəzərdə tutulan istisna hallarda telefon xətlərinin nəzarətə götürülməsinə icazə verməli, qulaq asmanı həyata keçirəcək səlahiyyətli orqanları müəyyənləşdirməli, onların fəaliyyətinə nəzarət mexanizmini və qanunun tələblərinin pozulduğu halda cinayət məsuliyyətini özündə əks etdirməli idi. Lakin qanun 10 ildən sonra qəbul edildi.

Qanunun mətnində “telekommunikasiya” anlayışının şərhini verən və qanunvericinin bu ifadə altında nəyi nəzərdə tutduğunu göstərən anlayış olmasa da onun adındakı “telekommunikasiya” termini uğurla seçilmişdi. Hətta bəzi rus alimləri hesab edirlər ki, bu anlayış “ƏAF haqqında” federal qanunun 6-cı maddəsinin I hissəsinin 9-11-ci bəndlərində insanlar arasında məsafədən ünsiyyət formalarının sadalanmasından daha uğurludur [3, s.60].

“Telekommunikasiya” terminindən istifadəyə üstünlük verilməsi ən azı iki səbəblə izah oluna bilər: birincisi, “telekommunikasiya” – “məsafədən əlaqə (məlumat ötürmə) üsul və vasitələrinin məcmusu” olduğundan onun istifadəsi özünəməxsus hüquqi sabitliyi təmin edir, başqa sözlə, məlumat ötürmənin hansısa yeni vasitələrinin meydana çıxması nəticəsində qanunda müvafiq dəyişikliklərin edilməsinə ehtiyac yaranmayacaq. Məsələn, fransız qanununa görə məlumatın ötürülməsi üçün istifadə olunan poçt xidməti və ya elektron şəbəkələr “telekommunikasiya xətti” anlayışına daxildir. İkincisi, bu cür yanaşma (“fransız yanaşması”) qanunun tətbiqini maksimal səviyyədə asanlaşdırır və artıq, məsələn, “texniki rabitə kanalı” və “teleqraf məlumatı” arasında fərqlərin müəyyən olunmasına ehtiyac qalmır.

Bu baxımdan “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun I hissəsində tətbiq olunan təsnifat məzmunca eyni

olan anlayışlar fərqli şəkildə adlandırılmışdır. Belə ki, 4-cü bəndlə 5-ci bəndi müqayisə etdikdə bir sıra ziddiyyətlər aşkar olunur. Məsələn, 4-cü bənddə “yoxlama”dan danışılırsa, 5-ci bənddə məlumatın “çıxarılması” təsbit olunmuşdur. Bundan başqa, “teleqraf” “texniki rabitə kanalı”ndan nə ilə fərqlənir? Məgər “teleqraf” – texniki rabitə kanalı deyilmi?

Fransanın ƏAF sahəsindəki digər qanunvericilik aktı 1991-ci ildə qəbul edilmiş 91-1264 №-li Qanundur. Bu qanun nəzarətli göndəriş tədbirini, habelə narkotiklərin alqı-satqısı və istifadəsinə qarşı mübarizə məsələlərini tənzimləyir. Həmin qanuna əməliyyat-axtarış xarakterli normaların daxil edilməsi Fransanın ƏAF sahəsindəki mövcud qanunvericiliyinə hələ də məcəllələşdirilməməsindən xəbər verir. Məsələn, 91-646 №-li Qanunun cinayətkarlıqla mübarizə məqsədilə, yəni cinayət və onu törətmiş şəxs, habelə cinayət işinin istintaqı ilə əlaqədar telekommunikasiya kanalları vasitəsilə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi qaydasını müəyyən edən norması Fransanın CPM-ə daxil edilsə də, Qanunun digər normaları (ƏAF-ə aid digər qanunvericilik aktlarının normaları kimi) indiyə kimi müxtəlif hüquq sahələri arasında “paylanmışdır”. Eyni zamanda, bir çox xarici ölkələrdə (ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa və s.) əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında ayrıca xüsusi qanun yoxdur. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti və onun normativ tənzimlənməsi ayrı-ayrı qanunlarla həyata keçirilir və ya qanunvericilik xarakteri daşıyır. O cümlədən, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsini tənzimləmək üçün aidiyyəti orqanlar göstərişlər verirlər (digər idarə aktları) [4, s.38]. Ümumiyyətlə, Fransada əksər əməliyyat-axtarış tədbirləri iki qurum tərəfindən həyata keçirilir: polis və jandarmeriya. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək səlahiyyətinə malik orqanlar aşağıdakılardır:

- Milli Mülki Polis;
- Ərazilərin monitorinqi üzrə idarə – əks-kəşfiyyət xidməti;
- Milli Jandarm (Fransa Müdafiə Nazirliyinə tabedir);
- Yüksək vəzifəli şəxslərin mühafizə xidməti;
- Sərhəd Polisinin Mərkəzi İdarəsi [5].

Fransada ibtidai araşdırmanın Azərbaycanda

olduğu kimi təhqiqat və ibtidai istintaqdan ibarət mərhələsi yoxdur. Sonuncular cinayət prosesinin müstəqil mərhələləridir ki, onlar da müxtəlif inkişaf meyillərinə malikdirlər. Cinayət prosesinin müstəqil mərhələsi kimi təhqiqatın xüsusi çəkisi daim artır, yeni növləri meydana çıxır ki, bu da onun yeni formalarının yaranması ilə əlaqədardır.

Son illərdə təhqiqat çox məhdud miqyasda olsa da, bəzi çəkişmə elementləri əldə etmişdir. Fransada ibtidai istintaq yurisdiksiya (məhkəmə) və axtarış (istintaq) fəaliyyətinin məcmusundan ibarətdir. Cinayət prosesində ibtidai istintaq orqanlarının səlahiyyətlərinin həcmnin artması (bu, xüsusən də istintaq apararı hakimə aiddir) və müvafiq olaraq, onların axtarış funksiyalarının həcmnin isə həmin funksiyaların əhəmiyyətli bir hissəsinin istintaq orqanlarına ötürülməsi nəticəsində azalması sabit bir təmayül kimi müşahidə olunmaqdadır.

Məhkəməyə vermə cinayət prosesinin müstəqil mərhələsi deyil, ikinci instansiya ibtidai istintaqı kimi nəzərdən keçirilir.

Ölkədə ibtidai istintaq sərt şəkildə tənqid olunur, xüsusilə *istintaq apararı hakim* institutu şübhə altına alınır. Ona görə də istintaq səlahiyyətlərinin prokurorluğa verilməsi ilə bağlı təkliflər getdikcə artır [6, s. 7-8].

Fransada müstəntiq və əməliyyatçı funksiyalarını bir nəfər yerinə yetirə bilər. İttiham məsələsi və cinayət işinin yekun taleyi yalnız prokurorluq və məhkəmə tərəfindən həll edilir, bunun üçün polis və jandarm yoxlama üçün yalnız ilkin material toplayır [7, s. 31].

Fransanın xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyətini ən ümumi formada tənzimləyən və ƏAF-ın hüquqi əsasını qanunvericilik aktları ilə eyni səviyyədə təşkil edən dekretlər sosialistlərin hakimiyyətdə olduğu ilk illərdə verilmiş və sonradan dəyişikliklərə məruz qalmışdır.

Hökumət dekretlərinin parlament tərəfindən təsdiqinə ehtiyac yoxdur. Bu uzun sürən parlament müzakirələrindən qaçmağa və daim dəyişən əməliyyat şəraitinə adekvat, yenidən yaranan və mürəkkəbləşən ictimai münasibətlərə mütənasib olaraq “əməliyyat hüquqi maneərlərin” həyata keçirilməsinə imkan verir. Belə dekretlərə əsasən aşağıdakılar aid edilir:

- “Milli müdafiə sirrlərinin qorunmasının təşkili” haqqında 1998-ci il 17 iyun tarixli 98-608 Dekreti;

- “Xarici təhlükəsizlik Baş İdarəsinin (Fransanın Baş Kəşfiyyat Xidməti – DGSE) yaradılması və onun funksiyaları haqqında” 1982-ci il 2 aprel tarixli 82-306 Dekreti;

- “Ərazi müşahidə idarəsinin (yəni Fransanın əsas Əks-kəşfiyyat orqanı – DST) funksiyaları haqqında” 1982-ci il 22 dekabr tarixli 82-1100 Dekreti və s.

Fransada əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin qanunvericiliklə tənzimlənməsi də mərhələlərlə inkişaf etmişdir. Məsələn, sorğu, soraqlaşma kimi tədbirlərin nəticələri cinayət prosesində sübut kimi daim istifadə olunurdu. Onların həyata keçirilməsi qaydası müvafiq olaraq qanunvericilik sənədlərində öz əksini tapmışdır.

Eyni zamanda, rəhbər kanallarında aparılan tədbirlərin nəticələrinin sübut etmədə istifadəsinə uzun müddət yol verilmirdi. Üstəlik, hətta bu cür əməliyyat-axtarış tədbirlərinin mövcudluğu hakimiyyət tərəfindən inkar edilirdi. Sonradan əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə bağlı faktlar ictimailəşdi ki, bu da əvvəlcə onların mövcudluğunun tanınmasına, sonra isə sübut etmədə istifadə edilməsinin zəruriliyinə səbəb oldu. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair qəbul edilmiş qanunvericilik aktları onların nəticələrindən sübut kimi istifadə edilməsinə imkan vermişdir.

İnsan hüquqlarını məhdudlaşdıran bir sıra Fransa qanunları hüquq müdafiəçiləri tərəfindən mübahisələndirildi və hətta AİHM-də araşdırma predmeti oldu. AİHM qərara aldı ki, bu qanunlara mütləq əlavə və dəyişikliklər edilməli və onlar aşağıdakıları nəzərdə tutmalıdır:

- istintaqı zamanı telefon danışıqlarının dinlənilməsi və digər bu kimi tədbirlərin həyata keçirilməsinə icazə verilən cinayət tərkibləri;
- onların keçirilməsi müddətinin hədləri;
- tədbirlərin nəticələrinə dair hesabatların tərtib edilməsinin müfəssəl qaydaları;
- əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılması nəticəsində əldə edilmiş materialların, o cümlədən danışıqların düzəliş edilməmiş və kəsilməmiş variantlarının hakim tərəfindən alınmasının təminatları;

- əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin materiallarının məhv edilə biləcəyi və ya məhv edilməli olduğu hallar [8].

Fransada milli təhlükəsizlik maraqları naminə telefonların dinlənilməsinə nəzarəti xüsusi Komissiya həyata keçirir. Bu Komissiya vitse-prezident və Ali məhkəmənin sədri tərəfindən tərtib edilmiş namizədlər siyahısından Prezidentin təyin etdiyi şəxsin rəhbərlik etdiyi müstəqil orqandır. Komissiya sədrinin bir müavini Milli Assambleyanın sədri, digərini isə Senatın sədri təyin edir. Hökumət üzvlərinin Komissiyanın iclaslarında iştirakına icazə verilmir. Qeyd edək ki, Fransada telefon danışıqlarının dinlənilməsinin və insan hüquqlarını məhdudlaşdıran digər tədbirlərin qanuniliyinə parlament nəzarəti artırılır.

Fransanın ƏAF-a aid dekretlərinin normaları yalnız ümumtənzimləyici-blanket xarakter daşıyır:

- xüsusi xidmət orqanlarının vəzifələri və məqsədləri sadalanır;

- dekretin normaları müvafiq nazirlərə tabeliklərində olan xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən idarədaxili normativ aktlar qəbul etmək səlahiyyəti verir.

Lakin bütün bunlar o demək deyildir ki, ƏAF-ın ayrı-ayrı tərəfləri (məsələn, konstitusion hüquqların məhdudlaşdırılmasına aid olmayan məsələlər) “lazimi səviyyədə”, yəni qanunvericilik səviyyəsində tənzimlənmişdir. Bu “qanun” və “qanunvericilik aktı” terminlərinin qərb dövlətlərində (xüsusilə də Fransa) və Azərbaycanda müxtəlif anlamlarda başa düşülməsi problemi ilə əlaqədardır.

Birincisi, Rene Davidin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, Fransanın 1958-ci il Konstitusiyası parlamentin qanunvericilik təşəbbüsü sferasını kifayət qədər dəqiq məhdudlaşdıraraq, parlamentin qanunvericilik aktları qəbul etməyə hüququ olduğu məsələlər dairəsini müəyyən etmişdir, başqa sözlə, “parlament hüquq sahəsində yalnız o səlahiyyətlərə malik olmalıdır ki, onları faktiki olaraq həyata keçirmə imkanına malik olsun” [9, s.129].

Parlamentin səlahiyyətlərinə daxil olmayan bütün digər məsələlər “inzibati qaydada həll olunur”. Bu yolla Fransa konstitusiyası qanunvericinin səlahiyyətinə yalnız əsas, təməl prinsipləri müəyyən etmək hüququ verməklə, faktiki olaraq

avtonom “nizamlayıcı” hakimiyyəti tanıyır ki, bu rolda da “icraedici və inzibati hakimiyyət” çıxış edir [10]. Öz səlahiyyətləri çərçivəsində icraedici orqanların verdikləri dekretlər parlamentin qəbul etdiyi qanunlarla bərabər və ali hüquqi qüvvəyə malikdir (təbii ki, dekretlərlə yalnız parlamentin səlahiyyətinə aid olmayan məsələlər tənzimlənir).

İkincisi, maddi mənada “qanun” termininin özü müvafiq normativ hüquqi aktı vermiş orqan haqqında məsələnin qeyri-prinsipiallığından danışmağa əsas verir.

AİHM də bu mövqedən çıxış edir. Belə ki, AİHM hesab edir ki, “Konvensiyanın 8 maddəsinin II bəndinə və digər analogi maddələrə münasibətdə Məhkəmə “qanun” terminini “formal” mənada deyil, “mahdiyyət”i üzrə başa düşüb və başa düşməkdədir. O, özündə qanundan aşağı kateqoriyalı aktları, habelə yazılmamış hüququ da əks etdirir” [11].

AİHM öz qərarlarında Aktın təfsiri ilə bağlı məsələlərə dəfələrlə istinad edib. Cinayətkarlıqla mübarizə üçün hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən dinləmədən istifadənin legitimliyinə dair bəlkə də onun ən məşhur qərarı 24 aprel 1990-cı ildə Kruslin və Huvig Fransaya qarşı iş üzrə qərardır. O vaxtdan bəri AİHM eyni məsələyə dəfələrlə müraciət etmişdir. Terrorizmlə mübarizənin son illərdə ortaya çıxmasına baxmayaraq, onun bu işdə ifadə etdiyi prinsipial mövqeyi dəyişməyib [12]. Bu baxımdan, Fransada ƏAF sahəsində hüquqi əsas kimi müxtəlif hakimiyyət orqanlarının formal əlamətlərinə görə müxtəlif, lakin maddi əlamətlərinə görə bərabər olan normativ hüquqi aktları çıxış edir.

Sözsüz ki, roman-german hüquq sistemində müəyyən edici rol həm də məhkəmə praktikası oynayır. Məhkəmə praktikasını hüququn mənbəyi kimi qəbul etməmək “gülməli olardı” – ən azı Fransanın misalında, “hansı ki, doktrinal əsərlər ... tez-tez məhkəmə praktikasının şərh qismində çıxış edir” [9, s.64]. Lakin bu məsələdə hər halda hüquq presedenti yoxdur, yəni hakim əvvəl analogi işdə tətbiq edilmiş normanı tətbiq etməyə borclu deyil.

Roman-german hüquq sistemində məhkəmə praktikasının rolunu daha uğurlu R.David ifadə etmişdir, onun fikrinə görə, sözügedən hüquq sis-

temində məhkəmə praktikası *“hüquq normalarının mənbəyi deyil”*, hüququn mənbəyi sayılır. Bu həm Almaniya, həm də Fransaya aiddir [9, s.65]. Bundan başqa, əgər məhkəmə qərarı ilə qanunvericilik aktlarının hüquqi qüvvəsini müqayisə etsək, görərik ki, bəzən birincinin hüquqi qüvvəsi sonuncunu üstələyir, məsələn, buna AFR Konstitusiyaya Məhkəməsinin qanunları şərh etməsi aiddir [13, s.235].

Məhkəmə praktikasının Qərbi Avropa ölkələrində gedən inteqrasiya prosesləri ilə vəhdət şəklində nəzərdən keçirilməsi həmin ölkələrdə tətbiq olunan məhkəmə praktikasının iki *“səviyyə”*də olduğunu göstərir:

Birinci səviyyə - milli (ölkədaxili);

İkinci *“səviyyə”* – *“ümumavropa”*.

1959-cu ildə yaradılmış AİHM-in ona daxil olmuş şikayətlər üzrə qəbul etdiyi qərarların böyük əksəriyyəti öz təbiətinə görə qətidir və məcburi qüvvəyə malikdir. Məhkəmə Avropa İttifaqına üzv-dövlətlərin hakimiyyətlərinin qərarını ləğv etmir, lakin onun qərarları gələcəkdə normayaradıcılıq prosesdə məcburi qaydada nəzərə alınır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Məhkəməsinə *“şəxsi həyata hörmət və yazışma sirri”* kimi hüquqların məhdudlaşdırılması ilə bağlı Fransa və Almaniya vətəndaşlarının da şikayətlərinə baxılmışdır. Bununla əlaqədar, Məhkəmə AFR qanunvericiliyini yüksək qiymətləndirərək, onun *“insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Avropa standartlarına və AİHM-in müəyyən etdiyi meyarlara cavab verdiyini”* göstərsə də, Fransa qanunvericiliyini çox ciddi tənqid etmişdir [14, s.195].

Beləliklə, AİHM, birincisi, *“milliüstü”* və ya *“kvazikonstitusiyaya”* məhkəmə instansiyası rolunda, ikincisi isə, bütün Aİ üzv-dövlətlərinin hüquq sistemlərini unifikasiya edən instansiya rolunda çıxış edir.

Avropa çərçivəsində inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsi mövcud hüquq münasibətlərinin nizama salınmasına yönələn müxtəlif sahələrdə, o cümlədən ƏAF sahəsində Aİ-nin qəbul etdiyi aktlarda da özünü biruzə verir.

Aİ aktları üzv-dövlətlərin milli qanunvericiliyinə 2 üsulla daxil edilir (bəzən dərhal, bəzən də xeyli müddət keçdikdən sonra). Birinci üsul – ümumavropa aktının mətni tam (və ya natamam), dəyişikliyə məruz qalmadan olduğu kimi daxil edilir. İkinci üsul – ümumavropa aktının mətninə maksimum səviyyədə yaxın olan milli qanunvericilik aktı qəbul edilir.

Məsələn, 1979-cu ildə Aİ Parlament Assambleyası polis və xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlıqlarının davranış etikasını ilə bağlı məsələləri tənzimləyən Polis haqqında deklarasiya qəbul etmişdir. Bu deklarasiyanın əsasında Fransada 1986-cı ildə özündə demək olar eyni məsələləri əks etdirən, lakin ümumavropa deklarasiyasını tam təkrarlamayan Milli Polisin peşəkar etikasına Məcəlləsi qəbul edilmişdir [15].

28 yanvar 1981-cı ildə şəxsi xarakterli məlumatların avtomatlaşdırılmasına münasibətdə xüsusi şəxslərin müdafiəsi haqqında Konvensiya qəbul edilmişdir, bu konvensiya vətəndaşların şəxsi xarakterli məlumatlarının avtomatlaşdırılmış kartotekalarında onlara aid məlumatların olub-olmaması, onun məqsədi haqqında informasiya əldə etmək, *“lazım gəldikdə”* həmin məlumatlara düzəliş edilməsi və ya onların silinməsinə tələb etmək və s. kimi hüquqlarını nizama salır [16]. Bu Konstitusiyanın qəbulu Aİ üzv dövlətlərini bu xarakterdə artıq mövcud milli aktlara dəyişikliklər etməyə məcbur etdi. Burada xüsusi yer şahidlərin müdafiəsinə ayrılır. Fransa CPM-in müddəalarına əsasən şahid immunitətinə nəinki şahidin yaxın qohumları, həm də qayınata, qayınana və keçmiş həyat yoldaşı da aid edilir [17, s.497].

Beləliklə, xarici ölkələrin müvafiq qanunvericilik bazasının öyrənilməsi hüquq-mühafizə fəaliyyətinin müasir tələblərə cavab verən qanunvericilik əsaslarının inkişaf etdirilməsinə mühüm təsir göstərə bilər. Zənnimizcə, Fransa Respublikasının əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin qanunvericilik əsaslarının təhlili və öyrənilməsi bu məqsədimizə çatmaqda mühüm rol oynaya bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Крор Pascal. Le Secrets de l'espionnage français de 1870 à nos jours. Paris: Lattes, 2003.
2. Головки Л.В. Дознание и предварительное следствие по уголовным делам во Франции. М.: СПАРК, 1995. 130 с.
3. Ахкубеков А.Х. Правовое регулирование оперативно-розыскной деятельности за рубежом и использования ее результатов в уголовном процессе. М.: Российская криминологическая ассоциация. 2004. 120 с.
4. Никитин Е.Л., Дытченко Г.В. Основы теории оперативно-розыскной деятельности и прокурорский надзор за исполнением законов в оперативно-розыскной деятельности: Учебное пособие. СПб., 2018, 158 с.
5. Правовые основы оперативно-розыскной деятельности в странах Западной Европы и США https://studref.com/649497/pravo/pravovye_osnovy_operativno_rozysknoy_deyatelnosti_stranah_zapadnoy_evropy (müraciət etmə tarixi - 09.03.2022)
6. Головки Л.В. Дознание и предварительное следствие по уголовным делам во Франции: Основ. тенденции развития: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Москва, 1995, 27 с. – <http://www.dslib.net/kriminal-process/doznanie-i-predvaritelnoe-sledstvie-po-ugolovnym-delam-vo-francii.html> (müraciət etmə tarixi – 09.03.2022)
7. Смирнов М.П. Полиция зарубежных стран и ее оперативно-розыскная деятельность: Учебное пособие / под ред. Е.В. Токарева, М.: Изд-во Акад. МВД России, 2005, 128 с.
8. https://studref.com/435783/pravo/kratkiy_obzor_pravovoy_reglamentatsii_nekoryh_operativno_rozysknyh_meropriyatiy_ogranichivayuschih_prava (müraciət etmə tarixi – 14.03.2022)
9. Рене Давид. Основные правовые системы современности /Перевод с французского д.ю.н., проф. В.А.Туманова. Москва: Прогресс, 1988, 117 с. /<http://lib.ru/PRAWO/rene.txt>
10. https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf (müraciət etmə tarixi – 14.03.2022)
11. Европейский суд по правам человека: Избранные решения. В 2 т.Т.2 / Под ред. колл. – д.ю.н., проф. В.А.Туманов. М.: НОРМА, 2000. 792с.
12. Материалы встречи «Реформа системы уголовного правосудия в странах Центральной Азии: реальность вне деклараций и обещаний» (Варшава, 29 сентября 2008 года) / https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32314283&mode=p&page=12&pos=1775;-102#pos=1775;-102 (müraciət etmə tarixi – 14.03.2022)
13. Общая теория государства и права: Академ. Курс. В 2 т. / Под ред. проф. М.Н.Марченко. Т.2. Теория права. М.: Зерцало. 2015, 876 с.
14. Энтин М.Л. Международные гарантии прав человека: опыт Совета Европы. Москва: МНИМП, 2017, 296 с.
15. Décret n°86-592 du 18 mars 1986 portant Code de déontologie de la police nationale // Code de procedure pénal. Paris: Dalloz, 1995. P.33-35.
16. Конвенция о защите частных лиц в отношении автоматизированной обработки данных личного характера // Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека в борьбе с преступностью. – <http://hrlibrary.umn.edu/euro/Rets108.html> (müraciət etmə tarixi – 14.03.2022)
17. Смирнов М.П. Комментария оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран. Учебное пособие. Москва: Экзамен, 2012, 544 с.

Bakhsheyish Asgarov
Ifade Jafarova

**On the legislative basis for operational-search activities
in the French Republic**

In the system of reforms in the Republic of Azerbaijan, special attention is paid to ensuring democracy, human rights and freedoms, the creation and development of a legal framework for law enforcement that meets modern requirements. In this regard, it is important to study the relevant legal framework of foreign countries. This article will analyze the legislative framework for operational-search activities in the French Republic.

Бахшеиш Аскеров
Ифадэ Джафарова

**О законодательных основах оперативно-розыскной деятельности
во Французской Республике**

В системе реформ в Азербайджанской Республике особое внимание уделяется обеспечению демократии, прав и свобод человека, созданию и развитию правовой базы правоохранительной деятельности, отвечающей современным требованиям. В связи с этим важно изучить соответствующую правовую базу зарубежных стран. В данной статье будет проанализирована законодательная база оперативно-розыскной деятельности во Французской Республике.